

Idéforum

*Idéhistorikerns samhällsroll:
Att bidra till förståelse, ge perspektiv
eller aktivt påverka samhället?*

MARTIN HULTMAN, PATRICIA LORENZONI,
ULLA MANNS OCH SVERKER SÖRLIN*

Under senare tid har det pågått en diskussion, bland annat i *Tidningen Curie* utgiven av Vetenskapsrådet, om det lämpliga i att forskare agerar som ”aktivister”. Är det exempelvis rätt av forskare att skriva debattartiklar som direkt uppmanar politiker att agera på ett visst sätt, bör forskare redovisa sina sympatier och samhällskopplingar, finns det en gräns mellan rollen som forskare och medborgare och kan man som forskare handgripligt delta i protester som överträder vad som är lagligt? Samtidigt har statsmakterna och Europeiska unionen under många år velat öka forskningens så kallade samhällsnytta. Flera forskningsfinansiärer ställer också krav på att forskarna ska samverka med andra samhällsaktörer för att uppnå önskad samhällspåverkan. Följaktligen har det växt fram en hel ”industri” kring transdisciplinär forskning, samproduktion, partnerskap och andra samverkansformer. Givet denna situation behöver vi ställa oss frågan om när det är problematiskt, för en idéhistorisk forskare att agera i samhället och, omvänt, när är det en skyldighet?

Frågan för detta idéforum är vilken samhällsroll som idéhistorisk forskning bör och kan ha. Ett förhållningssätt, som under lång tid varit framträdande inom ämnet, är att idéhistoriker inte försöker uttala sig om vad som var rätt eller fel utan i stället försöker förstå varför historiska aktörer utifrån sin samtid tänkte som de gjorde. Att delge denna kunskap till en bred publik kan i förlängningen, om allt går väl, bidra med insikter som

*Martin Hultman, docent i vetenskaps-, teknik- och miljöstudier vid Institutionen för teknikens ekonomi och organisation vid Chalmers tekniska högskola; Patricia Lorenzoni, idéhistoriker och forskare vid Centrum för mångvetenskaplig forskning om rasism vid Uppsala universitet; Ulla Manns, idéhistoriker och professor i genusvetenskap vid Södertörns högskola, och Sverker Sörlin, idéhistoriker och professor i miljöhistoria vid Kungliga tekniska högskolan.

förändrar hur människor ser på sig själva och därmed samhället. Ett mer aktivt förhållningssätt är att ta spjärn i en aktuell fråga för att sedan belysa den idéhistoriskt för att ”ge perspektiv”. Inte sällan har idéhistoriker sympatiserat med och anknutit till frågor som bildning, demokrati, jämställdhet, kolonial frigörelse, miljö, klimat samt identitets- och rättvisefrågor. Idealrollen har ofta varit den som offentlig intellektuell, där idéhistorikern visar sitt engagemang genom att delta i kulturdebatten och skriva essäböcker, men sällan mer handgripligt än så. Ibland finns ett mer uttalat kritiskt perspektiv, där det också handlar om att ”avtacka” makten och visa på orättvisor, göra motstånd och påverka samhället.

I detta idéforum diskuteras varför, när och hur idéhistoriska forskare kan och bör påverka samhället. I forumet deltar fyra forskare – Martin Hultman, Patricia Lorenzoni, Ulla Manns och Sverker Sörlin – som alla har en mycket god idéhistorisk förankring men som genom sina anställningar och inriktningar även är verksamma utanför ämnets traditionella ramar. De har också det gemensamt att de har stor erfarenhet av att verka som forskare i samhället och i samhällsdebatten.

Varför ska idéhistoriska forskare engagera sig i samhällliga frågor?

MARTIN HULTMAN: Min akademiska skolning har skett i en tvärvetenskaplig miljö. Först i magisterprogrammet samhälls- och kulturanalys sen i forskarskolan energisystem vid Tema T. Dessa två präglade sammanhang var starkt formade av Linköpings universitets satsningar på tematisk forskning med den tydliga ambitionen att skapa metodologiskt och teoretiskt skickliga akademiker som kan lägga samman resultat från olika discipliner för att ge nya insikter till samhällets välfärd. Sedan har jag tagit vägen förbi vetenskaps-, teknik- och miljögruppen vid idéhistoria i Umeå, tillbaka till Tema T vid Linköpings universitet och en sväng till kulturgeografi vid Göteborgs universitet. Sedan sex år tillbaka är jag vid Chalmers-STS där jag bland annat deltar i det idé- och teknikhistoriska seminariet. Mitt i denna tvärvetenskapliga skolning har idéhistoria alltid varit ett kunskapsfält som hela tiden varit med mig i form av handledare och mentorer (Anshelm, Nordlund och Mårald), inspirerande akademiker (Merchant, Arendt, Liedman), seminarierier samt i min egen forskningspraktik. Jag skriver därmed dessa reflektioner med erfarenheter av att på samma gång vara både innanför och utanför idéhistoria som ämne.

Med min akademiska bakgrund är det kanske inte så konstigt att jag i grund och botten anser att forskare har en skyldighet att sprida kunskap brett i samhället – universitetens tredje uppgift ställer jag mig helt och

fullt bakom. Vi kan egentligen inte komma undan att engagera oss i samhällliga frågor om vi en gång stigit in på forskarbanan. Men ansvaret är mer ädelt än så anser jag. I olika former av samverkan, med en mångfald av samhällsaktörer, så uppnår vi i förlängningen forskningsbaserad förändring – även när vi är det kritiska samvetet i sådan samverkan. Ett engagemang behöver inte göras på samma vis av alla och envar – men att vi som är finansierade av medborgarna också ska ge tillbaka, det ser jag som självklart.

För idéhistoriker ser jag här egentligen ingen stor skillnad jämfört med andra hum-sam akademiker, förutom att vi nog har en kompetens att anlägga de långa linjernas perspektiv på dagsaktuella frågor – därmed kan vi medverka till metarefleksion om pågående socio-teknisk utveckling, partipolitiska meningsskiljaktigheter, fastlåsta aktörpositioner eller småsinta samhällskonflikter. Generationen av idéhistoriker (till exempel Johannisson, Liedman, Ambjörnsson) som etablerade sig från och med 1970-talet är ledstjärnor för mig då de tagit plats i samhället på ett sådant vis genom böcker, föredrag, samtal, recensionsskrivande etc. Sådan metarefleksion saknas i mångt och mycket i samhällsdebatten. Från min erfarenhet av energi- och klimatdebatter idag kännetecknas de ofta av en närsynthet i tid, en starkt intressebaserad logik och en makthierarki där hum-sam insikter i ofta trängs undan – inte minst när det kommer till att diskutera lösningsförslag. När hum-sam lösningar kommer på tal så viftas de oftast bort med argument om att ”vår livsstil ska inte behöva ändras” eller ”vårt ekonomiska system ligger fast”. Klimatkrisen domineras idag av snäva ingenjörslösningar (som CCS, kärnkraft eller elflyg) i stället för förändringar i miljölagstiftning, skiften i konsumtionslogiker, transformationer av matförsörjningen eller ändringar i vår kulturella verktygslåda – trots att inte minst idéhistoriker kan visa på att radikala förändringar gjorts av samhället tidigare och kan så göras igen.

Jag ser också att det finns skäl för idéhistoriker (liksom alla forskare) att delta aktivt i samhället eftersom vi har förmågan, eller borde i alla fall ha det, att hålla en viss höjd i dialogen kring viktiga frågor. Det är viktigt att vara engagerad forskare, men förmågan att hålla en respektabel ton och bygga resonemangen på tillförlitliga empiriska och teoretiska studier är en förmåga vi borde sprida. Ibland kan risken att framstå som obekvämlig eller alltför rättfram hålla forskare tillbaka, de vågar inte vara helt ärliga med sina resultat eftersom de kanske kan väcka upprördhet. Där behöver forskare hjälp och träning i sin kommunikation anser jag – det sämsta som kan ske är att resultat blir alltför nedtonade och därmed förlorar sin kärna – något som klimatvetenskapen fått kritik för de senaste åren.

Sammanfattningsvis menar jag att idéhistoriker både har en viss skyldighet att engagera sig i samhällliga frågor och en viktig roll att spela i

samhällets omvandling – inte minst för att undvika teknokratiska och deterministiska resonemang kring lösningar av samtidens ödesfrågor.

PATRICIA LORENZONI: Jag vill svara på frågan med en fråga: Borde vi inte alla engagera oss i samhällsliga frågor? För mig har detta mindre att göra med att vara idéhistorisk forskare och desto mer med att vara medborgare.

När jag skriver *medborgare* här, lägger jag emfas på ledet *med*. I vardags-språket har ”medborgarskap” fått en väldigt begränsad betydelse; det har blivit liktydigt med det som tidigare också kallades ”statsborgarskap”, det vill säga att ha fullt medlemskap i en specifik stat. Men slår du upp ordet i *Svenska Akademiens Ordbok* dyker den definitionen upp först som nummer fyra. Tidigare betydelser lyfter fram människor som lever samman och relationen dem emellan, snarare än relationen mellan människa och stat.

Så jag lägger emfasen på *med* i *medborgare*, och vill med det säga att medborgarskap i den mening jag ger det inte förutsätter ett svenskt pass, inte ens de fyra sista siffrorna i ett personnummer. Medborgare är alla vi som delar ett samhälle, inklusive de som i politisk och medial jargong bebor ”skuggsamhället”. Vi är alla här tillsammans, till glädje och till sorg.

För att återgå till den ställda frågan: Ett aktivt medborgarskap tänker jag mig som ett pågående arbete för detta som vi delar. I det ligger en reflektion över hur vi vill att samhället ska se ut och en praktik i enlighet med en sådan vilja. Som idéhistoriker arbetar vi ofta med hur människor i olika tider sett på samhället, och nog behövs insikterna om hur sådana idéer skiftat över tid för att hjälpa oss att se möjligheter och orientera oss också i nuet.

Så del av mitt svar är väldigt generellt; som medborgare bör vi alla engagera oss. En annan del av svaret är mer specifikt; idéhistorien kan, i bästa fall, ge perspektiv som hjälper oss att orientera oss. Det senare är ju också en rätt vanlig bild av nyttan med idéhistoria.

Men sen vill jag också lägga till ett ytterligare skäl, som är av mer institutionell art.

Min utbildning till idéhistoriker är bekostad av det allmänna. Att jag som universitetsanställd också är statlig tjänsteman, kom som något av en överraskning för mig när jag var nyantagen doktorand. Jag hade helt enkelt inte reflekterat över det innan. Med tjänstemannaskapet följer i sin tur ett uppdrag. Men framför allt, det följer ett ansvar gentemot det allmänna som möjliggjort för mig att över huvud taget bli och verka som idéhistoriker. Vad är då detta allmänna? Jag tycker om ordet *allmänning*, ett område som ägs eller förfogas över gemensamt. Det här ordet har ju nästan helt fallit ur vardags-språket, men vad jag är ute efter är att min verksamhet bör befinna sig där, på allmänningen.

När det talas forskningspolitiskt om ”nytta” är det inte sällan utifrån en snäv ekonomistisk definition som för humaniora blir som en tvångströja. Allmänningen är någonting helt annat. Det är den plats där min gärning som forskare kan möta och bli relevant för de människor med vilka jag delar ett samhälle – oavsett om jag förstår samhället strängt lokalt eller om jag förstår det globalt. Till skillnad från hur exempelvis specialiserad medicinsk forskning blir samhällsrelevant genom att ta plats i klinisk praktik, blir idéhistorisk forsknings samhällsrelevant genom att ta plats på allmänningen. När forsknings- och finansieringsstrategier ensidigt premierar publiceringar på engelska i tidskrifter med liten eller ingen läsekrets utanför den akademiska världen, blir det därför väldigt problematiskt.

ULLA MANNS: Det är svårt att resonera kring de frågor som *Lychnos* redaktion ställer oss, i alla fall utan att fasta på vad som läggs i ord som ”engagemang” och ”samhällsliga frågor”. För enligt mig är det just det som diskussionen rör. Här kommer ändå ett försök till en personlig reflektion, så håll till godo!

Idéhistoriker sysslar mestadels med det förflutna: vi studerar tankar, idéer, normer, attityder, berättelser om och händelser från förr. Hos enskilda personer, i kollektiva sammanslutningar eller hos olika samhällsinstitutioner. I olika tider och formulerade på och från olika platser. Vi kan ha olika syn på materialinnehållets kopplingar till dagens nu och framtiden, liksom i vilken utsträckning det vi studerar har samhällsrelevans. Oavsett individuell hållning till dessa mer historiefilosofiska och tolkningsteoretiska frågorna, bör de hållas isär från frågan om forskarens eget engagemang i ”samhällsliga frågor”. Många av oss, men så klart inte alla, har säkerligen få problem med att ansluta till Galileis hållning, som det uttrycks i Berthold Brechts drama *Galileis liv* (1939), att vetenskapen är till för att lösa problem och göra världen bättre. Och vi kanske inte tycker att ett samhällsengagemang innebär problem eller komprometterar de vetenskapliga ramar och regelverk vi verkar inom. Att skriva böcker och andra texter som görs tillgängliga för läsare utanför vetenskapssamhället ingår i många svenska idéhistorikers verksamhet och är den form för publicering av vetenskapliga resultat många av oss lärt oss. Än så länge publicerar idéhistoriker texter på svenska, tänkta att kunna läsas utanför vetenskapssamhällets betaltväggar och i bästa fall bidra till vetenskapligt grundad kunskap och reflektion hos läsarna.

Men är det att ”engagera sig i samhällsliga frågor”? Är det inte snarare samverkan så som den bedrevs innan trenden om strategisk samverkan med vissa typer av partners blivit honnörsord och akademisk pålaga? Frågan om samverkan måste ställas också eftersom det i dag blivit allt

vanligare att tala i termer av aktivism när forskare skriver debattartiklar eller så kallade understreckare i *Svenska Dagbladet*, en lärd essäform som ibland är förtäckt debatt. Talet om vissa (för det riktas bara mot vissa) forskares så kallade aktivism, när de skriver debattinlägg baserade på sina resultat, är ofta svepande. Ibland görs gällande att hela forskningsfält är aktivistiska. Gemensamt i detta tal är, enligt mig, att det nästintill alltid är nedlåtande och ifrågasättande. Forskare som tillskrivs positionen aktivister beskrivs som ovetenskapliga. Precis som Christer Nordlund historiserande påpekade på Svenska historikermötet i Umeå 2023, aktivism är idag en pejorativ beteckning som är ny i det forskningspolitiska sammanhanget. På 1970- och 80-talet till exempel var det vanligare att använda ord som problemorienterad eller samhällskritisk forskning. Nu ifrågasätts i stället vetenskapligheten i liknande forskning och beskrivs i termer av aktivistisk, vilket Clare Hemmings diskuterat. Särskilt utpekade är vissa klimatforskare, rasismforskare och hatobjektet nummer ett: genusforskare. Utpekandet konnoterar att själva forskningen som producerats eller hela forskningsområdet är ovetenskapligt. Ja till och med oetisk, som en professor på mitt eget lärosäte Södertörns högskola, hävdade på en föreläsning om redlighet i forskning (där sveptes även områden som sociologi och etnologi med).

Min personliga hållning till frågan om varför enskilda idéhistoriker ska engagera sig i samhällsfrågor är, att det inte finns något som helst måste i att vara samhällsengagerad. Det måste, menar jag, tvärtom vara upp till den enskilda forskaren att bestämma och att detta eventuella engagemang bör hållas isär från omdömen om forskningens kvalitet, dess redlighet och vetenskaplighet. Det är två olika frågor, som idag sammanblandas på ett olyckligt och oroande vis.

SVERKER SÖRLIN: Nutida begrepp som ”nyttiggörande” och ”samverkan” härstammar ur en avgränsad syn på vetenskap och teknik som verktyg för att förverkliga politiskt bestämda mål. Dessa mål kan gälla folkhälsa, militär förmåga, ekonomisk tillväxt, social utjämning, bättre miljö, regional utveckling och mycket annat. Det finns också en utbredd föreställning om att humanistisk kunskap, däribland idéhistorisk, inte skulle vara av särskilt stor betydelse för att förverkliga sådana samhällsmål. Det är problematiskt. Först och främst därför att det inte är sant. Under de senaste decennierna har bekräftelserna blivit allt fler på att humanistiska forskare samverkar mycket, kanske mest av alla forskare. Det har visats för norska och danska förhållanden i flera undersökningar (Gulbrandsen 2016, Gøhler Johansson et al. 2018) och kartlagts för svenska förhållanden i en volym redigerad av Linus Salö (2021). Humanioras verkningar är omfattande (Sörlin 2021). Humanistisk forskning föder en stor mängd

begrepp med omfattande spridning och dess forskningsförmedling betyder mycket exempelvis för bildning (Borgland et al. 2023), ett begrepp som intresserat mig mycket.

Påståendet är problematiskt också eftersom det ingår i cementerandet av ett slags relevanshierarki. Mätningar sedan många år av Vetenskap & Allmänhet visar att allmänhetens förtroende för forskning är störst för medicin och teknik. Lägst är det för humaniora och teologi. Det speglar bristande kunskap i befolkningen om vad humaniora är (Bohlin et al. 2022), men också djupt rotade industrimoderna värderingsmönster som kan vara särskilt starka i Sverige. Värderingarna har kunnat fortleva bland annat därför att humanistisk forskning under lång tid prioriterats lågt politiskt.

Detta utgör för mig bakgrunden till varför historiker av alla slag, däribland idéhistoriker, bör engagera sig mer i samhällsfrågor. Vi bör göra det för att just våra kunskaper och idéer har potential att betyda något för samhällets förbättring. Vi har i själva verket ovanligt stora möjligheter, eftersom en av våra specialiteter är att förstå samhällsfenomens framväxt och förändring över tid. Den nederländske historikern Johan Schot (2016) har för denna förmåga använt uttrycket ”the historical imagination”. Schots tanke är att stora historiska ”transitioner” undandrar sig enkla förutsägelser. De är kontextberoende och kan inte skiljas från värderingar och sociala konsekvenser. De blir åtkomliga för demokratisk begrundan först i ett historiskt sammanhang. Jag tror att Schot har en poäng och idéhistorikers bidrag kan vara avsevärda, om vi inser möjligheterna. Det är knappast någon slump att det var en historiker, Timothy Snyder, med sina djupa kunskaper om totalitära regimers framväxt, som så tidigt kunde beskriva fenomenet Donald Trump och hans autokratiska tendenser.

Som profession har vi alltså en betydande outnyttjad potential. Men på frågan om *varför* vi ska engagera oss måste var och en också formulera sitt eget svar. Jag vill skilja mellan två typer av svar. Å ena sidan har högskolelagen gett oss ett uppdrag att sätta våra forskningsresultat i omlopp så att de blir tillgängliga och användbara. Det är ett demokratiskt förankrat skäl som jag har stor respekt för och där vi inte behöver sätta vårt ljus under skäppan. Jag har själv arbetat i otaliga format, från styrelser och rådgivande organ hela vägen via ett utåtriktat författarskap till kritik, konst, film och utställningar. Det är ibland slitsamt. Men för det mesta har det varit djupt tillfredsställande, särskilt att känna att arbetet är till för något viktigt som jag tror på och som kan beröra andra.

Å andra sidan kan vi anta friare roller som kan vara mediala, politiska, aktionsorienterade, och ha inslag av ”aktivism”, vad detta ord än kan innebära. Jag har gjort också det, ibland överlappande med offentliga och

reguljära uppdrag. Vissa tittar helst bort när sådana roller kommer på tal. Men den som gör det, har lika mycket att svara för som den som tar en roll som aktivist. Såväl handling som icke handling är aktiva beslut, och alla svar på frågan ”varför?” är i en yttersta instans värderingsstyrda. Men att besvara frågan jakande tror jag är lättare för den som arbetar inom kunskapsområden som befinner sig högre upp i relevanshierarkin. Det är okontroversiellt och etablerat att engagera sig för folkhälsa eller industriell konkurrenskraft. Engagemang för klimaträttvisa är av någon anledning inte lika självklart, i alla fall inte än. Ett ytterligare svar på frågan för historiker kan därför vara att vi engagerar oss för att vi också vill reformera denna hierarki. Denna är förstås i sig historisk: frågor skiftar status. Även relevanshierarkin bottenar i samhällets värderingar och vår yttrandefrihet och vår akademiska frihet finns för att skydda vår möjlighet att påverka dem.

*När ska idéhistoriska forskare engagera sig?
Vilka möjligheter och risker finns?*

MARTIN HULTMAN: Min grundhållning är att det inte finns någon dålig tidpunkt för idéhistoriker att ta plats i samhällets diskussioner. Det är kanske till och med så att, eftersom den absoluta majoriteten av idéhistoriker har haft, och idag har, en undanskymd roll i att ge policyråd, sitta med i beslutsorgan eller synas i offentligheten, borde vi kanske främst fokusera på möjligheterna? Jag menar att det alltid har funnits frågor av största vikt att kunna resonera om utifrån en idéhistorisk kunskap, vare sig det är åren innan andra världskriget, det samhällsomvälvande 1970-talet eller dagens klimatkris. Däremot kanske det finns tidsperioder när idéhistoriska analyser är viktigare än någonsin att föra fram i offentlighet, jag tänker framför allt på perioder i historien då falska nyheter och desinformation kopplad med ideologisk populism dominerar samtalet. I dessa perioder riskerar en distanserad åskådarposition, vari idéhistorikern från fåtöljen för resonemang i svårtillgängliga tidskrifter (vilket olika akademiska rankingar idag pressar oss till att publicera oss i), att spåda på bilden av en praktik bestående bara av frågor ”av akademiskt intresse”. Som uppvuxen i en Gnosjöanda känner jag väl till vad ett sådant avståndstagande till akademien innebär och har för negativa effekter.

Samtidigt är det riskfyllt att vara en offentlig intellektuell just i dessa giftiga perioder, det har jag själv fått erfara då falska påståenden om min forskning skickats till Chalmers rektor och min institutionsprefekt, hot kommit direkt hem till mig och arrangörer behövt stärka säkerheten när jag ska tala. Konspirationer om vår forskning vid *Centre for Studies of Climate Change Denial* har konstruerats samt spridits långväga både av en

riksdagsledamot och kollegor inom akademien. Vid dessa tillfällen har Chalmers och mina forskningsfinansiärer klivit in. De har tydligt förklarat varför de finansierat forskningen samt varför den är viktig för dem som institutioner och för samhället generellt. Sådant institutionellt stöd ser jag som nödvändigt för att idéhistoriker ska kunna delta i dialoger med allmänheten.

En av riskerna för en offentlig intellektuell anser jag vara, utifrån min erfarenhet, att bli så framgångsrik att du lyfts upp till ett orakel som kan besvara frågor helt utanför din kompetens, och att en inte är uppmärksam på det. Jag har alltför många gånger blivit uppmuntrad att uttala mig offentligt i frågor jag inte haft någon djup kunskap i – en av de mest ohederliga förfrågningarna kom precis innan en semesterledighet från Chalmers egen pressavdelning som ville få mig att stötta en ny storskalig ingenjörinnovation inom ett för mig okänt område. Jag ser en del exempel i den offentliga debatten på forskare, men framför allt (akademiska) kändisar, som uttalar sig långt, långt, utanför sina kompetensområden. Det finns en risk att hamna i en uppmärksamhetsfälla. Men, samtidigt får inte en sådan risk hålla tillbaka idéhistoriker för att bidra till kunskapshöjning i det offentliga samtalet. En positiv bieffekt är nämligen att forskare får koll på vad som diskuteras av allmänheten. En sådan bieffekt har varit både motiverande och inspirerande för mig för att formulera nya forskningsprojekt. En annan möjlighet med offentlighetens ljus är att rikta om det till kollegor med minst lika stor kunskap. Det uppstår ibland en sorts gurufiering i offentligheten som skiftar uppmärksamheten från kunskapen och i stället gör budbäraren till kändis. I den risken ser jag en möjlighet att vända tillbaka strålkastarljuset till kunskapen genom att lyfta fram kollegor inom akademien och civilsamhället som arbetar med samma frågor.

En risk med att lägga för mycket av sin tid på att vara en offentlig intellektuell är att det inte självklart räknas in i din meritering som forskare. Jag har själv brottats med byråkratin att försöka tillgodoräkna mig de otaliga föreläsningar jag gjort inför aktörer såsom Universeum, Länsstyrelser, Bokmässan, Way out West med flera såsom värdefull pedagogisk erfarenhet – utan att få något gehör. Borde inte populärvetenskap kunna räknas som formellt meriterande, men absolut inte vara ett krav eftersom vi alla inte ska behöva göra sådana insatser om vi inte vill, eller kan? Å andra sidan vägs detta kanske redan upp genom att forskningsfinansiärer ser positivt på samhällsengagerade forskare?

PATRICIA LORENZONI: Ett enkelt svar på den frågan är väl att vi engagerar oss när vi som medborgare blir engagerade i någonting. När man ska engagera sig är väl därför upp till var och en. Men jag tycker det är

viktigt att reflektera kring när och i vad jag engagerar mig som just idéhistoriker.

Diskussionerna om forskares samhällsengagemang har delvis fokuserat på hur förtroendet för forskning tycks urholkas – eller kanske snarare handlar det om att förtroendet blir alltmer ojämnt fördelat? Det talas ju en del om att vi lever i en post-sanningens tid. Till skillnad från hur det ibland har låtit i debatten om just forskares aktivism, tror jag dock det här undergrävda förtroendet mest har att göra med faktorer utanför forskarvärlden. Jag oroas mer över att rädsla för att avfärdas som aktivister ska få forskare att hålla sig tysta.

Offentligheten ser helt annorlunda ut idag mot vad den gjorde för några decennier sedan, trollfabriker bedriver produktion av falska nyheter i industriell skala, men också politikens relation till forskning har förändrats. Jag tror inte jag är ensam om känslan av att expertkunskap i politiken används på ett alltmer selektivt och opportunistiskt sätt. Forskningen spelar liksom bara roll när den kan användas för att legitimera en redan på förhand bestämd position. Säger forskningen emot så avfärdas den i stället som tendentiös eller möts av ointresse. Det här är mycket tydligt exempelvis när det gäller migrationspolitisk, där ”integration” ständigt lyfts fram som ett övergripande mål. Men samtidigt går förd politik på tvärs med nästan all forskning om vilka faktorer det är som främjar ”integration” (och jag föredrar att skriva ”integration” inom citattecken här, för som idéhistoriker tycker jag det är ett extremt problematiskt begrepp även om det är mycket flitigt använt i alla sammanhang där migration diskuteras, inklusive de akademiska).

Jag har i min forskning kommit att ägna mig åt frågor där synen på migration i allmänhet, och migrationspolitiska beslut i synnerhet, är direkt relevant. Det ger mig inte bara en möjlighet att engagera mig, utan som jag ser det också ett ansvar att göra det. När jag pekar ut diskrepansen mellan deklarerat mål och faktiska medel, när jag vänder mig direkt emot lagförslag som uppenbart speglar denna diskrepans, kan det kanske hända att jag blir avfärdad som aktivist. Men som jag ser det är ”aktivist” inte något skällsord. Inte heller står det i motsättning till ”forskare”, inte så länge jag upprätthåller en god forskningspraktik och grundar mina slutsatser i en sådan praktik. Jag har i migrationspolitiska sammanhang både debatterat offentligt och varit med och utarbetat remissvar till lagförslag. Det ser jag som ett par av de sätt på vilka jag kan ta mitt ansvar som forskare och föra ut den kunskap jag har om ämnet.

Men säg nu att jag inte hade haft den här specifika kompetens på området, borde jag ha avhållit mig från att uttala mig då? Jag kanske inte hade uttalat mig på exakt samma sätt, men i migrationspolitisk debatt aktualiseras ju en mängd klassiskt idéhistoriska teman; människosyn,

föreställningar kring nationalstaten, kring territoriell suveränitet, folk, ras, kultur, utveckling, rättigheter. Än en gång, så länge vi inte utger oss för att besitta kompetens vi inte har, tycker jag det är helt rimligt att ta ställning utifrån den kompetens vi faktiskt besitter. Och vara tydliga i att det är det vi gör.

ULLA MANNS: Som inom alla vetenskapsområden behöver, enligt mig, idéhistoriker engagera sig i diskussioner inom sitt eget forskningsfält. I debatter och paneler vid konferenser eller i text där forskningsläge, positionering inom fältet eller teorival motiveras. Det är sedvanlig vetenskaplig redlighet att tidigare forskning kommenteras och relateras till. Sedan kan idéhistoriker ofta ge klagörande perspektiv på historiska händelser av olika slag, enligt mig ofta bättre än många andra humanister. Vi ser långa tidsförlopp och har god förmåga att resonera kring historisk förändring.

Men förutom engagemang i sitt eget forskningsfält bör forskaren själv ha rätt att välja sammanhang. Genusforskare får exempelvis inte sällan förfrågningar från media om att medverka i debatter där polarisering ligger till grund för själva upplägget. Populärt för något år sedan var exempelvis att ställa en vetenskapligt kompetent forskare inom ett fält mot en journalist eller skribent med en tydlig politisk agenda för att diskutera forskarens specialområde. Har den enskilda forskaren en särskild plikt att ställa upp då? Nej, anser jag. Det måste överlåtas till den tillfrågade att avgöra. Det är den som kan bedöma om hen tror att ett någorlunda vettigt och kunskapsbaserat samtal kommer att kunna genomföras. Men om exempelvis utbildningsministerns kansli ringer upp och vill diskutera en fråga som rör forskarens kompetensområde, bör den ställa upp då? Jag anser återigen att avgörandet måste överlåtas till forskaren själv. Däremot ter det sig betydligt mer sannolikt att det går att ge ett vetenskapligt underbyggt bidrag utifrån sin expertis, att det blir ett samtal utanför on-liner format och försåtliga bakomliggande motiv som tyvärr ofta utmärker diskussioner i såväl gammalmedia som social media idag. Kanske finns till och med möjligheter till så kallad impact i ett sådant sammanhang.

SVERKER SÖRLIN: När? Kan inte engagemanget vara permanent? Många frågor, för mig exempelvis sådana som gäller miljö, social rättvisa, kunskapens roll i samhället, forsknings- och utbildningspolitiska frågor upphör inte. De har förstås sina konjunkturen och Predikaren har rätt: allt har sin tid. Just nu framstår klimatpolitiken i Sverige som ett haveri. Många forskare, jag också, känner ett starkt och förpliktande inre tvång att varna för konsekvenserna och protestera mot en politik som inte når demo-

kratiskt sätta mål och förstärker globala och nationella orättvisor. Idéhistoriker får förhålla sig till dessa frågor precis som andra intellektuella. Men kanske är vårt val på samma gång både friare och svårare. Många forskare besitter expertis som rätt så entydigt korresponderar med vissa samhällsfrågor. Vår kunskapsprofil är mindre entydig i det avseendet. Idéhistoriker som håller väldigt hårt på sin disciplinära identitet kan ha svårt att finna en fråga som är ”vår egen”. Som ekologer kan göra när livets väv är hotad, som arkeologer kan värna kulturarvet eller psykologer engagera sig i kamp mot det som hotar barns mentala hälsa. Brett bildningsorienterade är nog många av oss idéhistoriker. Men har vi, so zu sagen, ett utpekat ansvarsområde? Kanske är akademin själv en av våra minsta gemensamma nämnare. Där är våra råd ofta efterfrågade och jag vill gärna tänka att just vi skulle gå man ur huse om en trångsynt politisk styrning av universiteten skulle fortsätta växa och ta sig mer ungerska former.

Men svaret på frågan ”när?” kan för mig inte stanna vid att invänta nästa universitetspolitiska stridsfråga. I linje med Johan Schots tanke om våra förmågor är jag obenägen att dra någon gräns alls för vilka samhällsfrågor vi skulle kunna engagera oss i. Ytterst bör svaret vara moraliskt och i alla fall värderingsstyrt. Jag tycker inte att engagemanget kan reserveras enbart för den situation när ens expertis, i snäv mening, är efterfrågad. Engagemanget behövs när omistliga samhällsvärden står på spel, oavsett om jag är kemist eller humanist. En (idé)historiker som studerar idéer om finansmarknader eller spädbarnsvård länge och systematiskt utvecklar efterhand förståelser som kan bli av stor betydelse för dessa fält just såsom samhällsfrågor. Och detsamma gäller för övrigt många andra samhällsforskare och humanister.

Det jag föreställer mig är alltså att vi både kan och bör se på engagemanget som en form av utvidgat ansvarstagande, större än den mer instrumentella främjarfunktion som det konventionella samverkansbegreppet föreskriver. Den roll jag själv intar handlar numera alltmer om att försvara vad jag uppfattar som civilisatoriska och kulturella landvinningar som befinner sig under allt djupare press. ”Beredskap” – till exempel för att försvara demokratin och ett fritt och öppet samhälle eller för att minska risken för att samhällen och medmänniskor far illa i kriser – ter sig numera som ett tilltalande begrepp. Jag tänkte inte så för några decennier sedan. Jag tog starka intryck av Jorunn Sem Fures bok *Universitetet i kamp 1940–1945* (2007). Den skildrar de år i vårt västra grannland när våra dåtida kolleger där var engagerade inte bara i en ”samhällsfråga”, utan i en existentiell kamp. Frågan ”när?” hade då bara ett svar: ”nu!”.

Vi, alla, idéhistoriker och andra medborgare, kunde under den långa efterkrigstiden ta en ganska godartad stabilitet för given. Nu är det anorlunda. Idéhistoriker tillhör dem som identifierat djupa problem i

ideologier och framtidsbilder vi analyserat. Vi har letat efter lösningar och alternativ just av det skälet att vi sett kriser vid horisonten. Nu står vi vid denna horisont. Kriserna är inte längre abstraktioner. När är det rätt att göra motstånd? När en dödssynd att tåga?

För att svara på frågor som dessa har jag stor nytta av mina idéhistoriska kunskaper. Men dessa täcker inte allt. För mitt engagemang behöver jag lyssna inåt mot mitt samvete och utåt mot samhället. Samhällsfrågor av betydelse är i regel större än att en viss typ av expertis kan ha monopol på dem. Risker? Absolut. Men måste de inte tas? Det är väl därför frågan är moralisk och inte kan reduceras till att kryssa i en samverkansruta på sitt CV?

Hur kan idéhistorisk forskning påverka samhället?

Räcker de förhållningssätt och strategier som hittills funnits inom ämnet? Finns andra sätt?

MARTIN HULTMAN: Om idéhistoriker enbart utgår från en klassiskt linjär forskningskommunikationsmodell där insikter ger handling så ger det att forskningsresultat får stor påverkan när de presenteras i pressreleaser, böcker eller tidningsintervjuer. Idéhistorisk forskning som frilägger olika försanthållanden eller lösningar i samhället kan synliggöra möjliga val. Om till exempel alla i beslutsfattande ställning skulle läsa Carolyn Merchants idéhistoriska verk om naturens död skulle insikten om riskerna med vår utvinningsindustri bli större och mer informerade val göras. Men, kommunikationsforskning har visat att kunskap och insikter inte alltid till leder mer informerade val – det finns en mängd andra faktorer såsom intressen, ideologi och identiteter vilka påverkar oss som människor.

Min egen erfarenhet av att varit mitt i dialogen om varför vi inte agerar fullt ut på den klimatvetenskapliga kunskap vi haft sedan trettio år tillbaka, är att forskningsresultat behöver kommuniceras i olika former, forum, längd, upprepningar, publikationer, samarbeten m.m. Jag har varit mån om att publicera mina slutsatser i många olika sorters både analoga och digitala forum, både längre och kortare texter, i vardagligt och fackmässigt språk. Människor tar till sig kunskap på olika sätt, då behöver också kunskaper kommuniceras på olika vis.

Jag har under de senaste åren pratat i olika sorters offentligheter inför alltifrån; manliga ordenssällskap där Sveriges elit samlas (jo dom finns fortfarande), vid personaldagar för forskarkollegor vid Sahlgrenska sjukhuset, bibliotek i Majorna, studentföreningar vid Göteborgs universitet, hållbarhetschefer i Västsverige, chefer vid Skanska med mera. Det har varit små grupper, stora församlingar. Företag, myndigheter, föreningar

har fått höra om klimatförnekelsens historia och former. Äldre, yngre. Radio, TV, tidningar, tidskrifter. Jag har blivit intervjuad i diverse mindre och större tidskrifter och skrivit egna essäer.

En lärdom jag dragit under dessa år i offentligheten är att kunskap måste upprepas för att kunna spridas. Det mest effektiva sätt att få till upprepning utan att själv göra den varje gång (för en blir trött på sig själv som papegoja till slut...) är att få draghjälp av andra genom att medverka i poddar, radio eller tidskrifter som andra har skäl att sprida. Att förlänga kunskapsspridningen i tid genom att sprida länkar till tidigare presentationer, sälja böcker eller göra fler föreläsningar i rad är också värdefullt. Sådant arbete är dock tidskrävande och i det behövs stöd från universiteten som kan fakturera föreläsningar, kommunikatörer som sprider forskningsresultat och journalister som inte bara är ute efter citat utan kan läsa in sig lite själva och sammanfatta forskning. Ett annat sätt att få till kunskapsspridning är att samarbeta med eller vara mentor till organisationer. Jag har gjorts så med Researchers Desk, Klimatprata, Klimatpsykologerna och Starfish Collective vilka alla samlar personer i gränslandet mellan civilsamhälle och forskning för att medverka till forskningsbaserad förändring.

Återigen, ett engagemang mitt i samhället är kanske inte för alla, men min erfarenhet säger mig att vi behöver gå bortom den klassiska forskningskommunikationsmodellen där fakta kommuniceras från universiteten till en mottagande allmänhet. En sådan modell har ju också i forskningsstudier visat sig inte fungera fullt ut och om akademiker dessutom tänker sig att den klassiska modellen råder är de inte beredda på utmaningar och svårigheter som kan uppstå. Det är dags att ta allmänheten och vår samtid på yttersta allvar och finna ännu fler vägar att uppgradera idéhistorikerns samhällsroll för att kunna bidra till förståelse, ge perspektiv, aktivt lyssna, engagera sig och påverka samtiden med forskningsbaserad kunskap.

PATRICIA LORENZONI: I inledningen togs rollen som offentlig intellektuell upp. När jag en gång i tiden sökte mig till just idéhistoria i Göteborg, var det mycket på grund av personer som Amanda Peralta och Sven-Eric Liedman; personer som förenade stor bildning med stort samhällsengagemang, som syntes både på kultursidorna och på gatorna vid demonstrationer. Det de stod för, var det slags universitet jag själv ville vara en del av.

Nu tycker jag att jag brottas med en värld, och inte minst en offentlighet, som är radikalt olik den som rådde när jag i slutet av 1990-talet började läsa idéhistoria. Till att börja med tog vi demokratin rätt mycket för given – jag trodde inte att jag gjorde det då men inser idag att det

gjorde jag visst. Nu har vi inte längre råd att vara så tillitsfulla som vi var då. Då fanns det också en offentlighet att verka i som var något mer samlad. Nu är offentligheten extremt fragmentiserad, full av mer eller mindre stängda världar där konspirationsteorier kan gro och växa sig till att bli verkliga politiska krafter. Jag upplever att ett tidigare ganska självklart sätt att som idéhistorisk forskare kanalisera samhällsengagemang – skriva på kultursidorna, åka ut och föreläsa, et cetera – blivit alltmer otillräckligt. Att skriva för en läsekrets utanför de närmaste forskarkollegera fortsätter såklart att vara viktigt, men med den nya fragmentiserade offentligheten ser det eventuella genomslaget inte ut på samma sätt. Vem jag försöker tala med i mitt skrivande blir en allt viktigare fråga, och utan självklara svar.

Men en annan sak jag finner oroande, är vad som händer med min roll som offentliganställd i ett politiskt klimat som rör sig i alltmer auktoritär riktning. Detta är ju en global trendens. Ett av de sätt på vilket denna tendens kommer till uttryck är underminerandet av myndigheters och offentliga institutioners självständighet och integritet. Två exempel som ligger nära mig – och som engagerat mig både som forskare och människa – är konflikten kring Norrköpings stadsmuseums utställning om medlöperi och motstånd under andra världskriget, och det nu aktuella förslaget om att tvinga offentliganställda att ange papperslösa. I det förra fallet handlade det om upprepade politiska påtryckningar och trakasserier mot ett offentligfinansierat museum i min hemstad. I det senare fallet handlar det om ett politiskt förslag enligt vilket våra specifika uppdrag som statliga tjänstemän ska underordnas migrationspolitiken. I bägge fallen handlar det om angrepp på offentliga institutioners integritet.

Jag tar upp de här samtida fallen för att bägge griper in i områden jag som idéhistoriker både forskat och undervisat om. Men också för att framför allt det senare exemplet, kräver att vi reflekterar över hur vi som offentliganställda navigerar i detta slags situationer. Mycket av det vi ser i Sverige nu, påminner mig om vad som skedde i Bolsonaros Brasilien, där jag som gästforskare vid ett federalt universitet 2019 följde mina brasilianska kollegers allt svårare situation.

Det var också lite med den baktanken jag tog upp allmänningen i mitt första svar. Formellt jobbar jag för staten. Men tar vi demokratin på allvar måste vi se staten som en förmedlare mellan oss och det allmänna. Om staten då går i auktoritär riktning, är det gentemot allmänningen – det vill säga det samhälle vi (i vid bemärkelse) delar – jag är ansvarig. På frågan om de förhållningssätt och strategier som hittills funnit inom ämnet räcker, skulle jag säga att de förutsätter en fungerande demokrati. Vad jag själv tror, även om jag hoppas ha fel, är att insatserna och riskerna för ett samhällsengagemang kommer att bli större. Och att någonting vi därför verkligen måste jobba med är kollegial solidaritet.

ULLA MANNS: Inom svensk idéhistoria har traditionen att skriva lärt, väl underbyggt och samtidigt tillgängligt på svenska länge funnits. Med tidens ökade krav på publicering på engelska, helst i artikelform, kan det bli svårare att samtidigt finna tid att skriva böcker och artiklar på svenska som finns utanför utländska förlags betalväggar. Vi kanske inte ens tillåts att skriva monografier eller artiklar som inte är öppet tillgängliga på svenska av forskningsfinansiärerna. En lösning undan denna problematik vore naturligtvis att kunna forska mer inom ramen för tjänst och därmed inte vara lika bunden till forskningsfinansiärens regler (så till vida inte lärosätet också ställer krav om enbart artiklar i engelskspråkiga peer review-tidskrifter med open access). Men den lösningen ligger sannolikt långt borta. En annan lösning är väl den som många tar till redan idag. Vi forskar lite mer på semestrar, kvällar och helger och upprätthåller på så vis den gamla synen på den lärde humanisten som passionerat drivs av ett vetenskapens kall, fjärran från andra behov av och i livet.

Idag ska vi forska lite mer, gärna lite fortare och absolut skriva peer-reviewade artiklar i engelskspråkiga tidskrifter som allmänheten inte har tillgång till. Det främjar internationellt forskningsutbyte och även individuella forskares karriärutveckling i dagens meriteringssystem. Även vi idéhistoriker kan drabbas av jämförelser av h-index, citeringar i Google Scholar, sakkunnigutlåtanden som räknat (dock inte garanterat bedömt innehållet i) peer-reviewade artiklar et cetera när vi söker tjänster och forskningsanslag. Samtidigt förväntas vi samverka, kunna påvisa direkt samhällsnytta och så kallad impact. Vi ska, gud förbjude, inte uppfattas som aktivister när vi samverkar och vi förväntas samverka med rätt "stakeholders", för annars kan det just uppfattas som aktivism. De uppenbara riskerna är, som många uppmärksammat, flera med att bara försöka prestera mer och snabbare. Långtidssjukskrivning, sämre forskning, yngre forskare som väljer bort akademien är några risker.

Dagens meriteringssystem rimmar inte väl med den bildningstradition och tradition av att på svenska publicera lättillgängliga vetenskapliga texter som präglat svensk idéhistoria. Det är något som yngre generationers idéhistoriker har att förhålla sig till. Kanske blir inte frågan om vare sig aktivism eller samhällsengagemang lika prekär som för oss som disputerade på 1980- och 1990-talet och som har en tillsvidarejänst. Vårt utrymme är sannolikt något större och ger därför oss möjlighet att navigera inom systemet lite friare.

Ska vi "påverka samhället"? Frågan måste givetvis begrundas innan frågan om hur detta ska ske kan besvaras. Och för mig är frågan om betydelsen av vetenskapligt producerad kunskap primär. Vad ska vi ha den till? Forskningspolitiken, med dess kombination av å ena sidan ökade klåfingrighet och betoning på innovation och å andra sidan slapphet gent-

emot alternativa fakta och högerradikala försök att svartmåla viss forskning är oroande. Jag håller forskningens frihet högt, och jag räknar in samtliga forskningsområden i detta rättighetskrav. Om respekt för vetenskapsområden finns ökar sannolikt också forskares benägenhet att se medverkan i aktuella samhällsdiskussioner som meningsfullt. Idéhistoriker är viktiga i samhällsdebatten. Vår förmåga att se i fågelperspektiv, att kunna reflektera över historisk förändring och vår vana att formulera oss på ett tillgängligt vis, kan bidra på viktiga sätt. Men det måste vara upp till enskilda forskare att själva välja om de vill delta. Därtill måste ett så kallat samhällsengagemang ses som en legitim verksamhet som inte per automatik undergräver tron på forskarens professionalitet och redlighet.

SVERKER SÖRLIN: Flera svenska idéhistoriker har arbetat i en tradition av offentliga intellektuella som med visionär kraft, moralisk övertygelse och ovanlig framställningskonst kunnat spela en roll för samhällsdebattens riktning. Det är *ett* sätt att påverka. Men det är också klart att engagemang i samhällsfrågor numera förutsätter ett bredare register av uttrycksformer. Det finns fler genrer än debattartikeln och fler medier än dagspressen eller tidskriften. Sociala medier är ofrånkomliga för den som vill nå ut. Bloggar och poddar kan ge nya publikationer och öppnar för en rikare dialog. Snyders *On Tyranny* (2017), som legat på bestsellerlistorna i flera år, har resulterat i affischkonst och en raplåt, och hans Ukrainaföreläsningar är fritt tillgängliga på Youtube. Det finns helt enkelt många vägar till människors hjärtan och livssammanhang. Det bör prägla både vår undervisning och vårt samhällsarbete. Det klassiska föredraget eller scensamtalen är omistliga, och kan utvecklas formmässigt och även ske online. Själv låter jag ibland mina framträdanden få drag av stand up comedy. Muntlig framställning är, också, en konst. Utställningar och samarbeten med konstnärer, curatorer och regissörer kan flytta kunskap till nya platser och grupper och göra den tillgänglig för kritisk reflexion. Ibland är sociala rörelser det rätta sammanhanget. Men engagemang kan nå fram även genom promemorior och gammal hederlig rådgivning.

Formatens effektivitet har förmodligen mindre att göra med den idéhistoriska renlärigheten. Kanske har idéhistoriens självförståelse ibland haft vissa aristokratiska drag. Vi bidrar i kraft av överblick och vidsyn, men sölar inte ner oss med policypraktik? När det gäller, kommer det viktiga att vara inte bara budskapets trohet mot fakta, utan också dess giltighet, att det griper tag och förmår just att "påverka samhället". Vilken kunskap som är mest användbar kan knappast styras av vilket forskningsprojekt just jag för dagen sysslar med. Bidraget, oaktat ursprung, avsikt eller format, måste fungera för sitt syfte i ögonblicket när det används.

En del av svaret på frågan ”hur?” ligger förstås i allmänna dygder och tekniker för kommunikation: att inte vara tråkig, att få läsare, lyssnare, tittare med sig, att det man påstår stämmer. Att skapa en känsla av att något viktigt står på spel. Som alla andra former av mästerskap kräver det tiotusen timmar av övning.

Johan Schots ”historical imagination” kan också översättas med föreställningsförmåga. Till att börja med innebär det att ifrågasätta aktivismkritikernas puristiska kunskapsbegrepp. Vissa ordningsmän vill skilja kunskap och känsla. Men engagemang är känsla. Medmänsklighet och ömmande för våra livsvillkor på planeten är kloka känslor och utgör en legitim drivkraft. Önskan att påverka bottnar i både passion och förnuft. Vi måste kunna föreställa oss alternativ, söka den djupare potentialen i den kunskap vi förfogar över.

Kunskapen i sig, är min erfarenhet, kan komma nästan varsomhelst ifrån. Det kan vara elementa från en grundkurs, det kan vara ett faktum i miniatyr från en färsk forskningsartikel, oftast skriven av andra. Det stora misstaget vore att utgå från att det bara är sådant jag själv forskat om som är intressant att förmedla. Populärvetenskap är ett ord som ofta får beteckna detta missförstånd. Att engagera sig i en samhällsfråga innebär nästan alltid det omvända: man måste glömma sin egen forskning en smula och formulera det som engagemanget kräver. Den kunskap som vi tar med oss in i frågorna, självframforskad eller inläst, kommer ändå att leva i och genom de format vi skapar. Vi gör oss inte själva urarva, vi gör oss meningsfulla. Man kunde kalla det tillämpad historisk forskning: att ge mening och riktning åt en samhällsfråga.

Slutruna

MARTIN HULTMAN: Det är tydligt att vi alla som deltar i detta idéforum har, från våra helt olika kompetensområden och kunskapsbakgrunder, ställt liknande diagnos på samtiden utifrån vår roll som praktiserande idéhistoriker. Det är slående hur vi ser att de offentliga intellektuella idéhistorikerna frodas i en akademi som uppskattar lärda resonemang bortom meriteringssystem byggda på kvantitet, en samtalston i offentligheten som respekterar forskningsbaserad kunskap och erkännande av hum-sam experter hos myndigheter vars insikter tas på minst samma allvar som forskare inom andra gebit. Så frågan är väl: Hur skapar vi den sortens samhälle medan vi samtidigt har att verka i en offentlighet som idag ser helt annorlunda ut och är på väg att helt domineras av trollfabrikers styrning av digitala medier, en populistisk samhällsdebatt och marginalisering av hela vetenskapstraditioner (som på det vis som Ulla lyfter hur genusvetenskap avfärdas både inom och utanför akademien)?

Jag tilltalas av hur mina kollegor lyfter fram nödvändigheten av att skifta logiken för samverkansdiskussionen till att handla om deltagande som medborgare i skapandet av vad Patricia benämner som *allmänningen*. Det är först då som all den samverkan vi redan gör kommer noteras – något jag själv brottas med på en teknisk högskola där samverkan heter nyttiggörande och förväntningarna är mer eller mindre helt inriktad på att vara hantlangare till företagsvärlden.

Avslutningsvis framförs också många viktiga tankar om hur idéhistoriker kan jobba med vad Sverker benämner som ”bredare register av uttrycksformer” för att idag kunna skapa forskardialoger med olika grupper av människor i samhället. Det ser också jag som en nödvändig utveckling – men det är inte helt enkelt och något som fordrar resurser. Det krävs både egen träning, stöd från våra institutioner och (framför allt skulle jag vilja hävda) kollektiva sammanhang där olika kompetenser samverkar för att kunna realisera sådana former av publika intellektuella samtal.

PATRICIA LORENZONI: När jag läser mina kollegers inlägg tillsammans med mitt eget slås jag över hur våra lägesbeskrivningar på många sätt sammanfaller, även om vi kommer från lite olika idéhistoriska håll. Våra svar uttrycker en i mycket gemensam oro över tendenser vi ser i samtiden, och vi har liknande strategier för att möta dessa tendenser. Samtidigt är det någonting i denna samstämmighet som får det att skava i mig, någonting förvisso adresserat men inte tillräckligt. Och jag undrar: Är vi inte i själva verket lite för försiktiga i våra diagnoser? Eller är det kanske bara jag som är en olycksbarn?

Låt mig förklara lite tydligare. Vi har pratat mycket om *forskaren*, men mindre om *universiteten* som institution. Jag deltog i ett forskarsamtal nyligen om universitetens roll för en bättre värld. Moderatoren ställde frågan: *Hur kommer forskarna om 100 år att se på oss?* Ja, hur kommer eftervärlden att se på oss? Som de engagerade intellektuella vi föreställer oss vara? Eller kommer den snarare att undra varför vi la så ohyggligt mycket energi på att medan världen brann, anpassa oss till produktivitetskrav och omvärldsfrånvända publiceringsstrategier?

Sverker talar om ”beredskap” och också jag ser det behovet starkt. Att grunda för kollegial solidaritet tänker jag just som en form för beredskap. Men lika viktig eller viktigare är solidariteten med dem, som lider det rådande systemets och de pågående krisernas allra svåraste konsekvenser.

Jag är rädd att vi, som tillhör en relativt sett mycket privilegierad sfär, fastnar i ett läge där vi förbereder och förbereder oss, utan att märka att det vi förbereder oss för redan har anlänt. Det jag far efter är sensibiliteten för nuets brådskande karaktär, i något slags benjaminsk mening.

Medan jag skriver detta, håller en lag på att förberedas som skall göra

oss alla till angivare i en intensifierad jakt på papperslösa. I varje fall dem av oss som har statlig anställning, vilket torde gälla de flesta aktivt forskande idéhistoriker. Våra uppdrag – att forska, att undervisa, att samverka – ska plötsligt underordnas en polisiär och repressiv uppgift. När är det dags att gå man ur huse, som Sverker talar om? Jag skulle säga att det är hög tid.

ULLA MANNS: Vi förefaller vara samstämmiga på flera punkter trots att vi kommer från lite skilda forskningshåll och tillhör olika forskningsgenerationer. Det svåra är, som jag ser det, hur vi åstadkommer förändring i synen på humanioras och idéhistorias samhällsbetydelse i rådande forskningspolitiska klimat där statlig styrning mot innovation och utmaningsdriven forskning samt ett kortsiktigt nyttotänkande dominerar. En annan oroande svårighet som tornar upp sig rör hur yngre generationer av idéhistoriker, om de så vill, ska kunna orka upprätthålla en ambition som den vi ger uttryck för inom rådande ramar och inte minst i förhållande till dagens meriteringssystem. Vi riskerar en brain drain av duktiga forskare, som väljer andra samhällssektorer efter disputation. Samtidigt får vi inte heller isolera oss inom nationens gränser. Den ökade internationaliseringen, med samarbeten över nations- kultur- och språkgränser och internationell publiceringen är viktig, men hur ska allt rymmas inom ständigt krympande utrymme för fri forskning inom ramen för tjänst, ökade satsningar på innovation och så kallad utmaningsdriven forskning. Därtill: hur kan vi agera och navigera i en tid av ökad populism och miss-tänksamhet mot forskning som är inriktad mot vissa idag högst samhällsrelevanta forskningsområden men som beslås som varande aktivistiska och ovetenskapliga?

SVERKER SÖRLIN: Dessa idérika och engagera(n)de inlägg stärker min övertygelse att en fråga av stor betydelse för framtiden blir att utveckla förståelsen av begreppet ”samverkan”. Dess fokus har legat på kommersiell och ekonomisk nytta. Mätbara effekter har främst handlat om patent, licenser och startupföretag, men också om nya läkemedel och hälsa. Sådant har hög legitimitet. Men det går inte att komma ifrån att universiteten betyder mycket för hela samhället, på sätt som inte går att förutse. Kunskapens effekter kan dessutom ibland vara djupt problematiska. När vi talar om samverkan borde vi därför fråga: För vad och för vem ska universitetens forskning ha betydelse? När och hur ska denna betydelse förverkligas?

Ny kunskap är användbar också för grupper, frågor och strävanden vilkas legitimitet inte är lika självklar. Jag tror detta kan förklara en stor del av kritiken mot forskares föregivna ”aktivism”. Den som använder

ordet ”aktivism” ogillar i regel den sak eller samhällsfråga forskaren, eller ibland ett helt forskningsområde, engagerar sig i. Men samverkansbegreppet kan inte reserveras bara för vissa typer av kunskap för vissa syften. Mångfald och öppenhet måste råda, men dit har vi långt kvar. Vi behöver bättre förstå vad det är som pågår när forskare benämns nedsättande och när deras samhällsarbete ifrågasätts och förminskas. Det handlar i en yttersta instans om respekten för kunskap och professionalism och för universiteten som fria institutioner. Om dessa begrepp och institutioner är idéhistoriker kunniga och brett bildade, och våra kunskaper borde vara välkomna. Samverkansbegreppet har expanderat i flera årtionden. Mycket på gott. Men det har vilat på en förenklad förståelse av hur kunskap används och fungerar. Samverkan behöver utvecklas och kompletteras – och kompliceras! Då skulle aktivism lika gärna kunna vara ett hedersord.

Referenser

- Bohlin, Gustav, Martin Bergman & Lina Rådmark, *Varför så dålig hum om humaniora?*, VA-rapport 2022:4 (Stockholm: Vetenskap & Allmänhet, 2022).
- Borgland, Jens W., Lovisa Brännstedt, Anna Friberg, Christina Johansson, Kristian Petrov & Kim Silow Kallenberg, *Forskningsförmedling: En humanistisk paradgren*, Humtank: Rapport 8 (2023), www.humtank.se
- Brecht, Bertolt, *Galileis liv*, 1939 sv. övers. (Stockholm: Stockholms stadsteater, 2013).
- Fure, Jorunn Sem, *Universitetet i kamp 1940–1945* (Oslo: Universitetsforlaget, 2007).
- Gøhler Johansson, L.G., David Budtz Pedersen & Frederik Stjernfelt, *Humanistiske universitetsforskernes vidensformidling og vidensamarbejde* (Humanomics Research Centre, Aalborg Universitet: 2018).
- Gulbrandsen, Magnus, *The humanities in Norway: Research, research organisation and external engagement*, Oslo: NIFU Report 2016:36.
- Hemmings, Clare, ”Unnatural Feelings: The Affective Life of ’Anti-gender’ Mobilisation”, *Radical Philosophy* 2, nr. 9 (2021).
- Salö, Linus, red., *Humanvetenskapernas verkningar: Kunskap, samverkan, genomslag* (Stockholm: Dialogos, 2021).
- Schot, Johan, ”Confronting the Second Deep Transition through the Historical Imagination”, *Technology and Culture* 57, no. 2 (2016): 445–456.
- Snyder, Timothy, *On Tyranny* (London: Penguin, 2017).
- Sörlin, Sverker, ”Humanvetenskapernas verkningar – större än vi förut vetat”, i Linus Salö, red., *Humanvetenskapernas verkningar: Kunskap, samverkan, genomslag* (Stockholm: Dialogos, 2021), 307–325.